

UDK:81(045)(575.1)

Muyassarxon M.BAXRIDDINOVA,

PhD, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti, Toshkent, O'zbekiston.

E-mail: m.baxriddinova@tsul.uz, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1406-1782>

Dotsent, PhD R.Begmatova taqrizi asosida

EXPRESSION OF LEGAL TEXTS IN UZBEK AND GERMAN MEDIA

Annotation

This scientific article provides a comparative-linguistic analysis of the structural, syntactic, terminological, and pragmatic features of legal texts within Uzbek and German mass media. The research examines the specificities of legal discourse, cross-linguistic adaptation patterns, and stylistic modulations applied during the journalistic re-contextualization of normative acts. Special emphasis is laid on translation non-equivalence and structural divergence resulting from typological differences between the two language families. The findings substantiate that while German media prioritizes functional-legal precision, Uzbek media leans towards socio-communicative simplification.

Key words: legal text, mass media, legal discourse, terminology, comparative analysis, official style, normativity, syntactic complexity, translation equivalence.

ВЫРАЖЕНИЕ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ В УЗБЕКСКИХ И НЕМЕЦКИХ СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

Аннотация

В данной статье представлен сопоставительный анализ лингвистических и прагматических особенностей юридических текстов в узбекских и немецких СМИ. Исследуются специфика правового дискурса, межкультурная адаптация, лексические трансформации и проблемы переводческой безэквивалентности. Результаты обосновывают, что немецкие СМИ отдают приоритет функционально-правовой точности, тогда как узбекские - социально-коммуникативному упрощению.

Ключевые слова: юридический текст, СМИ, правовой дискурс, терминология, сопоставительный анализ, нормативность, переводческая эквивалентность.

O'ZBEK VA NEMIS OMMAVIY AXBOROT VOSITALARIDA YURIDIK MATNLARNING IFODALANISHI

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'zbek va nemis OAVlarida yuridik matnlarning lisoniy va pragmatik ifodalanishi qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqotda huquqiy diskursning o'ziga xosliklari, tillararo adaptatsiya, leksik transformatsiyalar hamda tarjima muqobilisizlik muammolari o'rganilgan. Natijalar nemis OAV funksional-huquqiy aniqlikka, o'zbek OAV esa ijtimoiy-kommunikativ soddalashtirishga moyil ekanligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: yuridik matn, OAV, huquqiy diskurs, terminologiya, qiyosiy tahlil, normativlik, tarjima ekvivalentligi.

Kirish. Raqamli transformatsiyalar davrida huquqiy madaniyatni yuksaltirish va islohotlar mohiyatini ommaga yetkazish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Ommaviy axborot vositalari huquqiy institutlar va jamiyat o'rtasidagi aloqani ta'minlovchi, sud hamda qonunchilik jarayonlarini xalqchil tilda bayon qiluvchi asosiy mediativ platformadir. OAV makonida yuridik diskursning transformatsiyasi va tillararo qiyosiy tahlili zamonaviy yuridik lingvistika hamda media-lingvistikaning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek: "Biz jamiyatimizda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishga, qonun hujjatlarining mazmun-mohiyatini aholiga soddah, tushunarli tillarda yetkazishga alohida e'tibor qaratishimiz lozim" [1]. O'zbek (turkiy) va nemis (german) tillari tarkibiy-tipologik hamda rasmiy-uslubiy jihatdan tubdan farqlansa-da [2], har ikki lingvokultural makonda ham yuridik axborotning mediadagi o'rni demokratik jamiyat barpo etishning fundamental mezonidir [3].

Mazkur maqolaning bosh maqsadi - o'zbek va nemis OAVlarida yuridik matnlarning lisoniy, sintaktik va pragmatik xususiyatlarini qiyosiy-tipologik asosda ochib berish, tillararo transferda vujudga keluvchi lingvo-huquqiy muammolarni aniqlash va ularning yechimlari bo'yicha ilmiy xulosalar shakllantirishdan iboratdir [4].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Yuridik matn, uning lisoniy tabiati va ommaviy kommunikatsiya vositalaridagi transformatsiyasi uzoq yillardan buyon jahon va mahalliy tilshunos olimlarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Yuridik lingvistika (legal linguistics) sohasining nazariy asoslari, huquqiy terminlarning funksional-semantik tabiati xorijiy tadqiqotlarda, xususan, nemis tili materiallari misolida P. Zommer, I. Braun, K. Gers hamda J. Karr tomonidan atroflicha o'rganilgan [5]. Nemis huquqiy matnlari tarkibidagi murakkab so'z yasalishi (Kompositabildung) va sintaktik strukturaviy zichlik (syntaktische Dichte) masalalari ularning ilmiy ishlarida huquqiy tilning ajralmas atributi sifatida baholangan [6].

Ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarning yangi bosqichi sifatida M.R. Baxriddinovaning "Nemis-o'zbek tillari yuridik

terminlarining leksikografik tadqiqi" mavzusidagi filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasini alohida e'tirof etish joiz [7]. Olima o'z tadqiqotida nemis va o'zbek tillaridagi huquqiy terminlarning leksik-semantik va paradigmatic xususiyatlarini, ularning ikki tilli lug'atlarda aks etish prinsiplari va tezarus modellarini tizimli ravishda ochib bergan. Mazkur dissertatsiyada ilgari surilgan nazariy xulosalar, ayniqsa, yuridik terminlarning tillararo muqobilligi, konseptual transferi va interpretatsiya muammolari ommaviy axborot vositalari matnlaridagi lisoniy o'zgarishlarni hamda tarjimadagi muqobilsizlik hodisalarini lingvistik jihatdan baholashda metodologik tayanch nuqtasi bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek tilshunosligida yuridik terminologiyaning leksik-semantik va strukturaviy asoslari H.Dadabayev hamda M.Qosimova kabi taniqli olimlar tomonidan o'rganilgan bo'lsa [8, 9], ommaviy axborot vositalari tilshunosligi, media diskurs va jurnalistik qayta ishlash qonuniyatlari N.Sanaev hamda Sh.Ko'chimov tadqiqotlarida publitsistik uslubning alohida tarmog'i sifatida o'rganilgan [10, 11].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotning metodologik asosi va umumiy xaritasi qiyosiy-tipologik, chog'ishtirma, komponent tahlil, diskursiv-analitik va funksional-stilistik metodlar majmuidan tashkil topgan. Tadqiqot obyekti obyektiv baholash uchun deduksion va induksion yondashuvlardan oqilona foydalanilgan. Kuzatish materiali sifatida zamonaviy o'zbek elektron OAV ("Kun.uz", "Daryo.uz") hamda nemis tilidagi nufuzli media nashrlar ("Der Spiegel", "Frankfurter Allgemeine Zeitung") sahifalarida 2024-2026-yillar oralig'ida chop etilgan huquqiy, sud-huquq sohasidagi tahliliy va axborot xarakteridagi maqolalar tanlab olindi [12].

Tadqiqot dizayni yuridik matnlarni quruq normativlikdan kommunikativ-mediativ shaklga o'tish (mediatsiya) bosqichlarini qiyoslashga qaratilgan. Tahlil jarayonida terminlarning saqlanish darajasi, gaplarning o'rtacha uzunligi, sintaktik konstruksiyalarning murakkabligi va predikativ munosabatlarning ifodalanish chastotasi kabi miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari solishtirildi. Bu esa tadqiqot natijalarining ishonchligi (reliability) va aniqliligini (validity) yuqori darajada ta'minlashga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar. O'tkazilgan qiyosiy-lingvistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, yuridik matn - bu huquqiy normalarni moddiylashtiruvchi, qat'iy normativlik, sanksiyaviylik va imperativlik xarakteriga ega bo'lgan murakkab diskursiv tizimdir. Biroq u OAV sahifasiga ko'chganda sof institutlararo tildan (law-to-law) ommaviy tushunarli tilga (law-to-society) transformatsiya bo'ladi. OAVda yuridik matnlar asosan qonunchilikdagi dinamik o'zgarishlar, sud-tergov jarayonlaridan reportajlar, rasmiy idoraviy bayonotlar, tahliliy publitsistik maqolalar hamda ekspert intervyulari shaklida namoyon bo'ladi. Jurnalistik ishlov berish oqibatida murakkab huquqiy konstruksiyalar lisoniy soddalashtirishga uchraydi, matndagi sintaktik zanjirlar qisqartiriladi va rasmiy-idoraviy uslub publitsistik, ekspressiv elementlar bilan boyitiladi.

1-jadval: Lisoniy-uslubiy mezonlar qiyosiy tahlili

Tahlil mezonlari	O'zbek OAV	Nemis OAV
Terminologik yondashuv	Qisman soddalashtiriladi	Asosan asl qat'iy shaklda qoladi
Sintaktik qurilishi	Sodda va qisqa gaplar ustun	Murakkab, polipredikativ gaplar
Passiv nisbat (Passive)	Kamroq qo'llanadi	Juda yuqori chastotaga ega
Rasmiylik darajasi	O'rtacha (Publitsistikaga yaqin)	Yuqori darajadagi rasmiylik
Mediativ xususiyati	Tushunarlik ustuvor	Huquqiy aniqlik va fakt ustun

Manba: M.R. Baxriddinova va muallifning ilmiy-amaliy tadqiqot natijalari asosida shakllantirildi.

Quyidagi 1-chizmada esa o'zbek va nemis media makonida yuridik matnlarni jurnalistik qayta ishlash jarayonida lingvistik komponentlarning ustuvorlik foiz darajalari aks ettirilgan:

1-chizma: OAVda yuridik matn transformatsiyasining lisoniy ustuvorliklari

1. O'zbek OAVda yuridik matnlarning lisoniy tabiati

O'zbek media makonida yuridik matnlar lisoniy jihatdan rasmiyatchilikni qisman saqlab qolishga harakat qiladi. Terminologik sathda ko'plab fundamental tushunchalar asl, barqaror huquqiy shaklida qo'llanadi. Masalan: normativ-huquqiy hujjat, jinoyat ishi, ma'muriy javobgarlik, sud qarori, da'vo ariza, ayblanuvchi kabilar. Shunga qaramay, keng auditoriyani jalb qilish maqsadida muayyan darajada determinologizatsiya (soddalashtirish) ham amalga oshiriladi.

Rasmiy huquqiy matn: "Shaxs Jinoyat kodeksining 169-moddasi tegishli bandlarida nazarda tutilgan jinoiy qilmishni sodir etganlikda gumon qilinib, jinoiy javobgarlikka tortildi."

OAVdagi tahriri (Kun.uz): "U o'g'rilik aybi bilan sudga tortildi" [13].

Sintaktik nuqtayi nazardan o'zbek OAV matnlari sodda gaplarga, mazmuni lo'nda va tushunarli bo'lgan konstruksiyalarga moyillik ko'rsatadi. Ularda fe'l-kesimli strukturalar ustunlik qiladi, bu esa o'quvchiga voqealar dinamikasini tezroq anglash imkonini beradi. Stilistik planda esa neytral, xolislik ohangi saqlanadi, emotsionallik darajasi minimal bo'ladi. Faqat ijtimoiy rezonans keltirib chiqargan korrupsion yoki shov-shuvli sud ishlarida publitsistik elementlarning ulushi sezilarli darajada ortishi kuzatiladi.

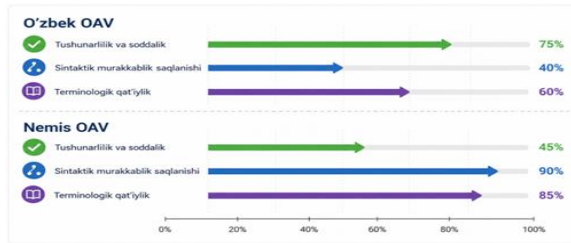
2. Nemis OAVda yuridik matnlarning ifodalanish xususiyatlari

Nemis tilining huquqiy tizimi (Rechtssprache) o'zining o'ta qat'iyligi, yuqori darajadagi abstraktligi va professionalligi bilan ajralib turadi. Nemis OAV ("Der Spiegel", "FAZ") yuridik terminlarni ommalashtirishda ularni o'zbek matnlariga qaraganda ancha ko'p miqdorda o'z asl qiyofasida saqlaydi [14]. Masalan: Strafverfahren (jinoyat ishi), Angeklagter (ayblanuvchi), Urteil (hukm/sud qarori), Gesetzesentwurf (qonun loyihasi), Verfassungsgericht (Konstitutsiyaviy sud). Nemis jurnalistikasi terminni almashtirishdan ko'ra, uni matn ichida parentetik (qavs ichidagi) yoki appozitiv (izohli) tushuntirishlar yordamida berishni afzal ko'radi.

Sintaktik sathda nemis media yuridik matnlari nemis rasmiy uslubiga (Amtssprache) xos bo'lgan tarkibiy murakkablikni to'liq saqlab qoladi. Unda uzoq kengaygan aniqlovchili to'ldiruvchilar, partitsipial (sifatdoshli) konstruksiyalar hamda passiv (ma'hul) nisbat shakllari juda faol ishlatiladi.

Nemis OAV matni namunasi: "Der Angeklagte wurde wegen schweren Diebstahls zu drei Jahren Haft verurteilt." (Ayblanuvchi og'ir o'g'rilik sodir etganligi sababli uch yillik qamoq jazosiga hukm qilindi).

Ushbu gap strukturasi nemis tilining huquqiy aniqlikka, subyektdan ko'ra obyektidagi harakat va faktiga urg'u berish xususiyatidan (faktiklikdan) dalolat beradi. Maqola sifatini yanada oshirish hamda olingan natijalarni vizuallashtirish maqsadida quyidagi qiyosiy-tahliliy jadval va chizmani taqdim etamiz.

Tarjima muammolari (Translation issues)

O'zbek va nemis tillari o'rtasida media-yuridik matnlarni o'g'irishda quyidagi lingvistik va ekstralingvistik to'siqlar yuzaga keladi:

Terminologik muqobilsizlik: Huquqiy tizimlarning turlichaligi sababli konseptlar aniq mos kelmaydi. Masalan, nemis tilidagi "Rechtsstaat" o'zbekcha "huquqiy davlat" birikmasiga qaraganda ancha kengroq institutsional va konstitutsiyaviy konnotatsiyalarga ega.

Sintaktik mos kelmasliklar: Nemis tiliga xos ko'p komponentli qo'shma gaplar va fe'l ramkalarini (Satzklammer) o'zbek tili qolipiga o'zgarishsiz ko'chirish matn o'qishligini pasaytiradi. Bu tarjimondan matn to'liq qayta modellashirishni talab qiladi.

Madaniy-huquqiy kontekst farqi: Nemis o'quvchisi uchun huquqiy mexanizmlar kundalik madaniyat qismi bo'lgani bois nemis OAV qo'shimcha izoh bermaydi. O'zbek OAVda esa matn ommaga tushunarli yetkazish uchun lingvistik va kontekstual izohlar berish ehtiyoji yuqori.

Huquqiy diskurs va mediatsiya jarayoni (Legal discourse and mediation process)

Media makonida huquqiy diskurs professional tilning ommaviy maydonga moslashishi, ya'ni ijtimoiy mediatsiya (vositachilik) jarayonidir. Bu jarayon terminologik adaptatsiya, mazmunni soddalashtirish va quruq normativ matn jonli kommunikativ-pragmatik shaklga o'tkazishni qamrab oladi.

Nemis OAVda mediatsiya huquqiy aniqlik va qonun matniga sodiqlik chegarasini buzmaganda amalga oshiriladi; tushunchalar mazmuni xiralashishiga yo'l qo'yilmaydi.

O'zbek OAVda esa kommunikativlikka, ya'ni materialning talaba tinglovchi yoki oddiy xalq tomonidan birinchi o'qishdayoq oson o'zlashtirilishiga ustuvorlik beriladi.

O'xshashlik va farqlar (Similarities and differences)

O'zbek va nemis OAV tilidagi yuridik konseptlar qiyoslanganda universal va spetsifik jihatlar ko'zga tashlanadi:

O'xshashliklar: Har ikki til mediasida ham yuridik matnlar faqat ishonchli manbalarga tayanadi. Bayonda ob'ektivlik, xolislik va qat'iy faktlarga asoslanish lisoniy qonuniyat hisoblanadi.

Farqlar: Nemis tilida sintaktik murakkablik va passiv nisbat konstruksiyalari (uch barobar ko'p) ustunlik qiladi, jurnalistika terminologik qat'iylikni saqlaydi. O'zbek OAV esa soddaga shakllariga moyil bo'lib, terminlarni publitsistik muqobilari bilan almashtirishga harakat qiladi.

Zamonaviy tendensiyalar (Modern trends)

Global raqamli media va internet-jurnalistika yuridik matnlarning OAVdagi formatini chuqur transformatsiyaga uchratmoqda; bosma nashrlar o'rnini ijtimoiy tarmoqlar va huquqiy bloglar egallamoqda.

Ushbu tendensiyalar ta'sirida qisqa formatli (short-form text) axborot, vizual infografikalar va multimedia materiallari ustunlik qilmoqda. Bu esa huquqiy diskursni ixchamlashtirish, har bir so'zning pragmatik yukini oshirish va uslubni maksimal darajada xalqchil (gibrid) shaklga o'tkazish talabini qo'yadi. Mazkur jarayon kelgusi avlod yuridik kadrlari va talabalar uchun materiallarni oson o'zlashtirish vositasi bo'lib xizmat qiladi [15].

Xulosa. O'tkazilgan qiyosiy-lingvistik va funksional-stilistik tadqiqotlar asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi:

O'zbek va nemis OAVlarida yuridik matnlarning oliy maqsadi umumiy (axborot berish va huquqiy madaniyatni oshirish) bo'lsa-da, lisoniy ifoda va sintaktik qurilishda tillarning tipologik xususiyatlaridan kelib chiquvchi tizimli farqlar mavjud.

Nemis OAV funksional-huquqiy aniqlik va terminologik qat'iylikni saqlashga intilsa, o'zbek OAV ijtimoiy-kommunikativ tushunarliklik va matn soddalashtirishga ustuvorlik beradi.

Tarjima muammolarini yechish va media makonda huquqiy savodxonlikni oshirish uchun ikki tilli yuridik lug'atlarni tizimli yangilash lozim bo'lib, bu jarayonda M.R. Baxriddinovaning leksikografik modellashirish prinsiplari tayanch poydevor bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish strategiyasi to'g'risida. Ma'ruzalar to'plami. – Toshkent: O'zbekiston, 2019. – B. 45-48.
2. Usmanov S. Qiyosiy tilshunoslik nazariyasi va chog'ishtirma grammatika asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – 320 b.
3. Kilian J. Behördensprache und Mediensprache: Konflikte und Synergien // Zeitschrift für angewandte Linguistik. – 2022. – № 76. – S. 115-134.
4. Lerch A. Rechtstexte verstehen und übersetzen: Eine kontrastive Analyse Deutsch-Uzbekisch // Media und Recht Berlin. – 2024. – № 2. – S. 89-101.
5. Sommer P., Brown I. Reducing Systemic Cybersecurity Risk and Legal Discourse Nuances // Journal of Legal Linguistics. – 2011. – № 4. – P. 6-12.
6. Fluck H.R. Fachsprachen: Einführung in die angewandte Sprachwissenschaft (Rechtssprache). – Tübingen: Francke, 2018. – 245 S.
7. Baxriddinova M. R. Nemis-o'zbek tillari yuridik terminlarining leksikografik tadqiqi. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Andijon, 2023.
8. Dadabayev H. Yuridik lingvistik asoslari. Darslik. – Toshkent: Akademnashr, 2021. – 210 b.
9. Qosimova M. X. Strukturalno-sistemnie osobennosti yuridicheskoy terminologii uzbekskogo yazika. – Toshkent, 1985.
10. Sanaev N. Ommaviy axborot vositalari tilshunosligi va media diskurs tahlili. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2023. – 185 b.
11. Ko'chimov Sh. N. Huquqiy normalarni o'zbek tilida ifodalashning ilmiy-nazariy muammolari (lingvo-yuridik tahlil). – Toshkent, 2004.
12. Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) legal archive data (2025-2026).
13. Kun.uz elektron nashri materiallari (2024-2026-yy. sud va huquq rukni tahlillari).
14. Der Spiegel – Recht und Gesellschaft Archiv (2024-2026).
15. Ashurova D.U., Galieva M.R. Huquqiy diskurs tahlili bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent: Fan, 2022. – B. 94-102.